

Müridin şeyh karşısındaki teslimiyetçi tavır, her dediğini ve yaptığını doğru sayması, darda kaldığında şeyhinin mânevîyatından istimdadda bulunması, şeyh ona bende nazarıyla bakarken onun şeyhini efendisi bilmesi, şeyhinin kulu ve kölesi olmakla gurur duyması eleştirilmiş, böyle körü körüne bağlılığın İslâm'a uymadığı, müridlerin kişiliklerine zarar verdiği ileri sürülmüştür. Müridlerin, öldükten sonra da şeyhlerine aynı şekilde bağlılıklarını devam ettirmeleri ve ruhlarını Allah katında şefaataçı saymaları bazı âlimler ve mezhep mensuplarınca şirk ve küfür sayılmış, bunun kişileri kutsallaştırmak anlamına geldiği ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin doğruluğunu gösteren birçok örnek bulunmakla birlikte Hâris el-Muhâsibî, Hakîm et-Tirmizî, Gazzâlî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Dâvud-i Kayserî, Yunus Emre gibi büyük fikir adamları, din âlimleri ve şairlerin bir müridlik dönemi geçirdikten sonra bu seviyeye ulaştıkları gerçeği hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 612; Muhâsibî, *er-Ri'âye li-ḥukûkullâh*, Kahire 1970, s. 607-627; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 275, 276, 417-418; Ebû Tâlib el-Mekî, *Kütübü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 194; Kelâbâzî, *Taaruf* (Uludağ), s. 200-202; Sülemî, *Tabakât*, s. 61, 154, 356, 454; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 433-439, 731-752; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 135-137, 205, 483-487; Herevî, *Menâzil* (Revân), s. 433 vd.; Gazzâlî, *İhyâ'*, III, 72-77; IV, 255; Ahmedî Câmî, *Ünsü't-tâ'ibin* (nşr. Ali Fâzıl), Tahran 1367, s. 77-80; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfnâme* (nşr. Gulâm Hüseyin Yûsuff), Tahran 1347, s. 39; Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Ğunye li-tâlibi tarîki'l-hak*, Beyrut 1288, II, 137-175; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Kahire 1939, s. 62, 64, 280-289; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, Kahire 1293, II, 689-692; IV, 576-719; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdü'l-ibâd* (nşr. M. Emîn Riyâhî), Tahran 1365 ḡ., s. 250-266; Taqiyyüddin İbn Teymiyye, *Merâtibü'l-irâde* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-kübrâ* içinde), Beyrut 1972, II, 69-87; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Beyrut 1403/1983, II, 378-391; III, 389; İbnü'l-Hatîb, *Ravzatü't-tarîf* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1968, s. 486, 616; Abdülkerîm el-Cifî, *el-İnsânü'l-kâmil*, İstanbul 1300, I, 67; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 449; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul 1963, I, 293-295; Aziz Mahmud Hüdâyî, *Tarîkatnâme* (nşr. Mehmed Gülşen, *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî* içinde), İstanbul 1338-40, s. 20-29; Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 34, 197-199; Ebü'l-Alâ el-Affî, *et-Taşavvuf şevretün rûhiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1963, s. 265; M. Asin Palacios, *İbn Arabî: Ḥayâtüh ve mezhebüh* (trc. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1965, s. 129-145; A. Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları* (trc. Ergun Kocayayık), İstanbul 2001, s. 109-116.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

MÜRİDİYYE

(المريدية)

Kâdiriyye tarikatının Ahmedü Bamba
(ö. 1927)
tarafından kurulan Senegal kolu.

Moritanya'ya gidip Kâdiriyye tarikatının Batı Afrika'daki en büyük şeyhi konumunda bulunan Şeyh Sıdyaya intisap eden Ahmedü Bamba dinî ilimleri de onun yanında tahsil etti. Seyrû sülûkünü tamamlayıp hilâfet alarak ülkesi Senegal'e döndüğünde Kâdiriyye tarikatına mensup olan babası Mumer Ente Sellî'nin (Momar Antassaly) müderrislik yaptığı Cayor'a yerleşti. Burada 1882 yılına kadar onunla birlikte ders okuttu, bir yandan da irşad faaliyetini sürdürdü. *el-Cevherü'n-nefis*, *Mevâhibü'l-kuddûs*, *Müleyyinü's-şudûr* gibi eserlerini bu dönemde kaleme aldı. Kasım 1893'te Mürîdiyye adını verdiği tarikatın kurucusu olduğunu ilân etti. Senegal müslümanlarının Ahmedü Bamba'ya gösterdiği ilgi Fransız sömürge yönetiminde rahatsızlık meydana getirdi. Sömürgecilere karşı silâhlî direnişin müslümanlara fayda getirmeyeceği düşüncesiyle pasif kalmayı tercih etmesine rağmen 1895 yılından itibaren hayatı baskı ve sür-günlerle geçen Ahmedü Bamba vefat ettiğinde kurduğu tarikat ülke genelinde yaygınlık kazanmış, mürid sayısı 400.000'e ulaşmıştı.

Ahmedü Bamba'nın vefatının ardından Fransızlar, yerine kardeşi Şeyh Ente'nin geçmesini engelleyip büyük oğlu Muhammed (Mamadou) Mustafa İmbâkî'nin şeyh olmasını sağladılar. Tarikat Muhammed Mustafa İmbâkî'den (ö. 1945) sonra kardeşi Muhammed Fâzıl (ö. 1968), onun vefatının ardından kardeşleri Abdülhad İmbâkî (ö. 1969) ve Abdülkâdir İmbâkî (ö. 1990) tarafından sürdürülmüştür. Halen bu görevi Sâlihu İmbâkî yürütmektedir.

Mürîdiyye tarikatında şeyhin Ahmedü Bamba'nın soyundan gelmesi şarttır. Şeyh aynı zamanda tarikatın merkezi Tübâ şehrinin yöneticisidir. Tarikat ülke genelinde "büyük marabular" denilen, Ahmedü Bamba'nın soyuna mensup 200 kadar halife tarafından temsil edilir. Hemen her yerleşim yerinde bulunan küçük marabular tarikatın en alt seviyedeki sorumlularıdır. Mustafa İmbâkî'nin babasının ölüm yıl dönümünün anmak için başlattığı törene mağallî Volof dilinde "magal" adı verilmiştir. Üçüncü şeyh Mustafa Fâzıl da Ahmedü Bamba'nın Gabon sürgününden Senegal'e döndüğü günü magal ilân etmiştir. Bütün

tarikât mensupları Tübâ şehrinde yapılan bu törenlerde bir araya gelir, zekât ve sadakalarını şeyhe takdim ederler.

Ahmedü Bamba babasından aldığı Kâdiri evrâdı ile zikir yapmış, ayrıca Moritanya'yı ziyareti sırasında bir Şâzefî şeyhinden bu tarikatın evrâdını zikretme izni almış, Mürîdiyye tarikatına has evrâdı 1903 yılı Ramazan ayında tertip etmiştir. Tarikat kaynaklarında onun bu evrâdı uyanık halde iken bizzat Hz. Peygamber'den öğrendiği kaydedilmektedir. Mürîdiyye mensuplarının her gün bu evrâda beraber bir cüz Kur'an-ı Kerîm okumaları tarikatın âdabındandır. Ayrıca Ahmedü Bamba'nın Resûl-i Ekrem'in methine dair *Mevâhibü'n-nâfi'*, *Cezbü'l-kulûb*, *Muḳaddemâtü'l-emdaḡ* adlı kasideleri ferdi veya toplu olarak okunur.

Ahmedü Bamba, 1924 yılında Fransız sömürge idaresine başvurarak Tübâ şehrinde bir cami yaptırmak için izin almış, ancak inşaata başlanamamıştı. Fransızlarla iyi ilişkiler kuran Mustafa Fâzıl'ın şeyhlik döneminde temeli atılan caminin inşası otuz iki yıl sürmüş, açılışı 1963'te Senegal'in bağımsızlığa kavuşmasından sonra devlet başkanı olan ve Mürîdiler tarafından desteklenen Katolik Léopold Sédar Senghor tarafından yapılmıştır. Caminin bitişiğinde Şehü'l-hâdim Kütüphanesi 160.000 kitaplık zengin bir koleksiyona sahiptir. Mustafa Fâzıl, İslâmî ilimler alanında yüksek seviyede eğitim vermek üzere Ezher adlı bir de medrese inşa ettirmiştir.

Ahmedü Bamba'nın hayatına dair *Münnenü'l-bâkî* adlı eserin müellifi Şeyh Beşîr İmbâkî ile *İrvâ'ü'n-Nedîm*'in müellifi Muhammed Lamin Diop, Ahmedü Bamba'nın torunu el-Hâc Şeyh İmbâkî, divan sahibi şair Şeyh İbra Diop, Ahmedü Martar, Volof dilinde divanı olan şair Şeyh Müsâ Ka bu medresede yetişmiştir.

Senegal'de yer fıstığının yarıya yakın kısmı Mürîdiyye mensuplarınınca üretilir. Ahmedü Bamba'nın teşvikiyle başlayan bu üretim faaliyeti sayesinde tarikat, hem sömürge döneminde hem bağımsızlık sonrasında sadece Senegal'de değil bütün Afrika'da diğer tarikatlardan farklı olarak önemli bir ekonomik güce sahip olmuş, bu da tarikat mensuplarını ülke siyasetinde etkin bir konuma getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divân fi'l-'ulûmi'd-dîniyye li's-Şeyh Ahmedü Bâmbâ el-Bekki ḡâdimi'r-Resûl, Dakar 1988, I, 6-13; A. Bourlon, "Mourides et Mouridisme", *Notes et études sur l'Islam en Afrique noire*, Paris 1962, I, 53-74; Cheikh Tidiane Sy, *La confrérie sénégalaise des mourides*, Paris 1969, tür.yer.;

MÜRİDİYE

L. C. Behrman, *Muslim Brotherhoods and Politics in Senegal*, Harvard 1970, s. 43-49, 61-69, 73-77, 137-144; E. E. Rosander, "Morality and Money: The Murids of Senegal", *Awraq Estudios sobre el mundo arabe e islamico contemporaneo*, Madrid 1975, s. 43-66; J. Copans, *Les mabrouks de l'arachide: La confrérie mouride et les paysans du Sénégal*, Paris 1980, tür.yer.; Bocar Ly, "Islam: Facteur d'expansion agricole: Le cas des mourides du Sénégal", *Proceedings of the First Islamic Geographical Conference*, Riyad 1984, VI, 303-313; M. Magassouba, *l'Islam au Sénégal demain les mollahs?*, Paris 1985, s. 25-37; D. C. O'Brien, "Ahmadu Bamba le saint fondateur des mourides du Sénégal", *Les africains* (ed. Ch. A. Julien v.dğr.), Paris 1990, II, 47-71; Hadîm M. Saïd İmbâkî, *et-Taşavvuf ve't-turuğu's-şûfiyye fi's-Senégâl*, Dakar 2002, s. 73-102; C. A. Mbacké Babou, "Autour de la genèse du Mouridisme", *Islam et sociétés au sud du Sahara*, sy. 11, Paris 1997, s. 5-38; J.-L. Triaud, "Muridiyya", *EP* (Fr.), VII, 608-609; Rıza Kurtuluş, "Ahmedü Bamba", *DİA*, II, 172-173; D. Robinson, "Muridiyah", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, III, 178-179. AHMET KAVAY

MÜRİDİZM

Kuzey Kafkasya müslümanlarının XVIII. yüzyıl sonlarında Ruslar'a karşı başlattıkları tasavvufî kökenli siyasî hareket.

Nakşibendî tarikatı mensupları öncülüğünde başlatılan bu dinî-millî direniş hareketini Rus müellifleri **müridizm** olarak adlandırmış, hareket Rus ve Batı literatüründe bu adla yaygınlık kazanmış, müslümanlar ise giriştikleri bu mücadeleye **gazavât** adını vermişlerdir. Çeçen asıllı İmam Şeyh Mansûr'un 1785'te Çeçenistan'da başlattığı gazavât, Nakşibendîler'in önderliğinde Kâdirîler'in de desteğiyle ve çeşitli aralıklarla 1920 yıllarına kadar devam etmiştir. İmam Mansûr'dan önce Çar rejimine bağlı kişilerce Kafkasya'ya özerklik verilmesini savunan bir hareket başlatılmışsa da başarıya ulaşamamıştır. Müridizm, başlangıcından kısa bir süre sonra millî bir nitelik kazanarak bağımsız Kafkasya idealinin ortaya çıkmasında başlıca etken olmuştur.

Muhtemelen 1732'de Çeçenistan'ın Sunca nehri yakınlarındaki Aldı köyünde doğan ve asıl adı Uşurmek (Uşurma) olan İmam Mansûr'un Nakşibendiyye tarikatına Dağıstan'da intisap ettiği ve Muhammed Buhârî adlı bir şeyhe bağlandığı rivayet edilirse de bu konuda kesin bilgi yoktur. 1785'te Kafkasya kabileleri arasında dağıttığı beyannâme ile, Kafkasya'nın bir bölümünü işgal etmiş olan Ruslar'a karşı halkı gazâyâ davet eden İmam Mansûr'un

şöhreti kısa süre içinde bütün Kafkasya'ya yayıldı. Nicolae Iorga'nın Rus kaynaklarına dayanarak Nogay (Tatar) asıllı bir "din fanatığı" olarak tanıttığı (*Osmanlı İmparatorluğu*, V, 51) İmam Mansûr'un faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekti. Ahmed Vâsıf Efendi, Sohum muhafızından Mansûr hakkında bilgi istendiğini, onun görevlendirdiği bir kişinin kendisiyle görüşüp aldığı bilgileri bizzat İstanbul'a giderek ilgililere anlattığını kaydeder. Vâsıf Efendi'nin aktardığı bu bilgilere göre çobanlık ve çiftçilik yaparak geçimini sağlayan Mansûr, 1784 yılında rüyasında Hz. Peygamber'den halkı doğru yola davet etme emri aldığını, ilim sahibi olmadığından bu işin üstesinden gelemeyeceğini söylemesine rağmen Resûl-i Ekrem tarafından tebliğ faaliyetine başladığında kendisinden ilim zuhur edeceği müjdesi verildiğini ileri sürmüş, bir müddet sonra yine aynı emre muhatap olunca irşad ve tebliğ faaliyetine başlamıştır (*Târih*, s. 364). Şeyh Mansûr'un Bâbü'lî'ye gönderdiği mektupta Hz. Peygamber tarafından kâfirlerle karşı gazâyâ memur edildiğini söylemesi de (Cevdet Paşa, *Târih*, III, 261) bu bilgilerle örtüşmektedir. Öte yandan onun gençliğinde Dağıstan'a gidip İslâmî ilimleri tahsil ettiğine, ülkesine döndüğünde köyün camisinde imamlık yapmaya başladığına dair rivayetler de vardır.

Vaazlarında Ruslar'la dostluğun, tütün, şarap ve zinanın haram olduğunu vurgulayan ve gazâ fikrini işleyen Mansûr bir müddet sonra bütün Kuzey Kafkasya'yı Ruslar'a karşı ayaklandırmayı başardı. Kafkasya halklarını yeşil, sarı ve kırmızı renkli bayraklar altında toplamak isteyen Mansûr'un ortaya çıkışı Ruslar'ı tedirgin etti. Mansûr'u ele geçirmeye çalışan Ruslar, Aldı köyü yakınlarında büyük bir yenilgiye uğradılar. Bu dönemde Avar, Lek (Gazikumuk) gibi Dağıstan kabileleri Şeyh Mansûr'un etrafında toplanmaya başladı. Böylece onun emrinde 20.000 kişilik bir ordu meydana geldi. İmam Mansûr, Kızılyar ve Grigoryapili gibi kaleleri kuşatıp Ruslar'a önemli kayıplar verdi (Ağustos 1785). Bu olayın hemen ardından Ruslar büyük bir orduyla Mansûr'un üzerine yürüdüler. Küçük Kabartay'da Terek nehri üzerinde bulunan Tartartup'ta yapılan savaşta (Kasım 1785) disiplini ve teçhizatlı Rus ordusuna karşı azim ve cesaretle direnen İmam Mansûr'un Kumuk, Kabartay, Çeçen ve Dağıstanlılar'dan oluşan ordusu büyük kayıplar verdi, fakat Ruslar'ın Çeçenistan'a girmesini önledi. İmam Mansûr, Kuzeybatı Kafkasya'ya çekilerek mücadelesine bu bölgede de-

vam etti. 1791'de Anapa savaşları sırasında yaralı olarak Ruslar'ın eline esir düşen İmam Mansûr tutuklu bulunduğu Şlisselburg Kalesi'nde vefat etti ve hiçbir dinî merasim yapılmadan defnedildi. 1787'de başlayan Osmanlı-Rus harbinin sona erdiren Yaş Antlaşması'ndan sonra Petersburg'a gönderilen fevkalâde elçi Mustafa Râsih Paşa esirlerin mübâdelesi hükmü mûcibince İmam Mansûr'un kendilerine teslim edilmesini istemiş, ancak Çariçe Katerina, Mansûr'un Osmanlı tebaası olmadığını söyleyerek bu teklifi reddetmiş, Râsih Paşa bütün ısrarlarına rağmen bir sonuç elde edememiştir.

Şeyh Mansûr'un ölümünün ardından Kafkasya müslümanları, İmam Gazi Muhammed'in (Gimrili Molla Muhammed) 1826'da ortaya çıkıp 1830'da başlattığı ikinci gazavât hareketine kadar yaklaşık kırk yıl ortak bir liderden mahrum kaldılar. Ruslar bu dönemde Kafkasyalı müslüman halklara karşı her türlü zulmü uyguladılar. 1793'te Dağıstan'ın Gimri köyünde doğan Molla Muhammed, Nakşibendî-Hâlidî şeyhi İsmâil Şirvânî'ye intisap ederek hilâfet aldıktan sonra 1823'te Dağıstan'a dönüp irşad faaliyetine başladı. Halka ilk görevinin Allah yolunda gazâ olduğunu, kâfire haraç verilmeyeceğini, haramlardan kaçınılarak ruhun ibadetlerle beslenmesi gerektiğini anlatan Molla Muhammed irşad faaliyetini bir süre devam ettirdikten sonra Avar Hanlığı'ndan Şeyh Şeybânî, Tarku Şamhallığı'ndan Molla Hacı Yûsuf, Kumuk Hanlığı'ndan Molla Han Muhammed gibi halk önderlerinin katıldığı bir istişare toplantısı düzenledi. Bu toplantıda yapılan seçimle gazavât hareketinin liderliğine seçildi ve "imam" unvanıyla anılmaya başlandı. Kafkasya halkını Ruslar'a karşı cihada davet eden bir bildiri yayımlayarak ikinci gazavât hareketini fiilen başlatan İmam Gazi Molla Muhammed, Ruslar'ın eline geçen Gimri'de bir çatışma sırasında şehid oldu (29 Kasım 1832).

Gazavâtın üçüncü imamı olarak seçilen Hamza Bey (Hamzat Bek) 1789 yılında Dağıstan'ın Gotsatı köyünde doğdu. Avar Prensi İskender Han'ın oğlu olan Hamza Bey, Gazi Molla Muhammed ve Şeyh Şâmil'in kayınpederi Şeyh Cemâleddin Gazikumukî'nin gözetimi altında yetişti. 1832'de Çar Kalesi Savaşı'nda Ruslar tarafından esir alındı. Gazikumuk Hanı Aslan Han'ın kefaletiyle serbest bırakıldıktan sonra kurtarcısının telkinleriyle Avar hanlarına düşman kesildi. İmam seçilmesinin ardından Avar Hanlığı'nın merkezi Hunzah'ı ele geçirip Avar ailesinin iki prensini öldürten